

SPIS TREŚCI

HISTORIA JAKO NAUKA

Jak liczymy upływający czas?	7
Era a epoka	7
Najdawniejsze dzieje człowieka	9

STAROŻYTNOŚĆ

Wierzenia Egipcjan	15
Piramidy	17
Pismo obrazkowe i alfabetyczne	18
Bogowie Greków	20
Igrzyska olimpijskie	21
Sztuka grecka	22
Dzieła Homera	23
Teatr grecki	24
Filozofowie – miłośnicy mądrości	25
Bogowie Rzymian	26
Budowniczości i inżynierowie	27
Judaizm – religia Żydów	28
Chrześcijaństwo	30
Islam	32
Religie Dalekiego Wschodu	33

ŚREDNIOWIECZE

Architektura średniowiecza	39
Filozofia	41
Wyprawy krzyżowe	42

CZASY NOWOŻYTNE

Twórcy renesansu	47
Wielkie odkrycia geograficzne	49
Jak powstała nowożytna nauka?	51
Na pograniczu Wschodu i Zachodu	53
Oświecenie	54
Oświecenie w Polsce	56
Życie Polaków pod zaborami	57
Wiek odkryć i wynalazków	59

Świat, w którym żyjemy	60
------------------------------	----

REGIONY W POLSCE

Wielkopolska	65
Warmia i Mazury	66
Małopolska	68
Mazowsze i Podlasie	69
Śląsk	71
Pomorze	73

NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA Z HISTORII POLSKI

Rządy Piastów	79
Rzeczpospolita Obojga Narodów	80
Pod zaborami	81
Odzyskanie niepodległości	82
Między II a III Rzeczpospolitą	83

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Dzieje szkoły	89
Niektóre wynalazki i odkrycia	91
Grupa i jej przywódca	93
Prawa człowieka	94
Normy społeczne	94
Słowniczek terminów z historii	94

WIERZENIA EGIPCJAN

Egipcjanie czcili wielu bogów i bogiń. Wiare w wielu bogów określamy pojęciem **wielobóstwa**, inaczej **politeizmu**. W religii egipskiej wiara w tysiące bóstw wywodziła się z czasów pierwotnych, kiedy ludy żyły w małych państewkach i czciły bóstwa lokalne. Inną cechą religii staroegipskiej była wiara, że władza królewska pochodzi od boga Re, którego imię oznacza słońce. Każdy kolejny faraon był synem boga Re, a więc również bogiem, tylko żyjącym wśród ludzi.

Bogów w Egipcie przedstawiano w postaci zwierzęcej, ludzkiej lub jako człowieka z głową zwierzęcia albo ptaka. Artyści egipscy chcieli w ten sposób ukazać ponadludzką postać i naturę bogów. W ich wizerunkach znalazł wyraz związek wiary w nadprzyrodzone możliwości bogów z ich cielesnym podobieństwem do ludzi. Wiele zwierząt uważano w religii egipskiej za święte: krokodyla, lwa, węża, sokoła, kota. Zwierzęta te trzymano przy świątyniach, po śmierci balsamowano je i grzebano w grobowcach.

Jednym z najpopularniejszych bogów państwa egipskiego stał się wspomniany już bóg słońca – **Re** – czczony szczególnie w mieście Heliopolis. Kult boga Re (**kult** to oddawanie czci religijnej bogu lub bóstwom) połączono z kultem boga Teb – **Amona**, a ich symbolem był osadzony na głowie dysk słoneczny.

W egipskich opowieściach o powstaniu świata, bogów i człowieka oraz o legendarnych bohaterach pojawiają się także informacje o bogu **Ozyrysie**, utożsamianym z płodnością i rolnictwem (Egipcjanie wierzyli, że jemu zawdzięczają wylewy Nilu). Ozyrys był zwykle przedstawiany z żoną **Izydą** (opiekunką rodzin i matek) i synem **Horusem**. Zgodnie z mitami Ozyrys został zabity przez swego brata, bogowie przywrócili mu życie, pozostał jednak w świecie umarłych, jako sędzia i król państwa śmierci.

Ciekawa jest też historia boga **Thot**, przedstawianego jako człowiek z głową ibisa lub jako pawian. Był on wezyrem i pisarzem bogów oraz kontrolerem pór roku, księżycy i gwiazd. Wierzano, że dzięki niemu powstały: pismo hieroglificzne, matematyka, rachunkowość, języki, a nawet warcaby.

W każdym mieście czczono własnego boga i budowano mu wspaniałą **świątynię**. Archeolodzy odkryli ogromną świątynię boga Amona w Karnaku. Budowano ją ponad 2 tysiące lat, a każdy z kolejnych władców wznosił nowy posąg ku czci wielkiego boga (przechowywano tam niezliczone posągi o różnych kształtach). Materiałem, którego używano do budowy

świętyń, był kamień, dlatego budowle te okazały się trwałe i zachowały się (choć przysypane ziemią) do naszych czasów.

Świątynię budowano według ściśle określonego schematu: prowadziła do niej aleja sfinksów (**sfinks** to wyobrażenie leżącego lwa z głową ludzką lub zwierzęcą), wejście znajdowało się między pylonami (**pylony** to kamienne budowle w formie wież), za nim znajdował się dziedziniec, a dalej wielka sala z kolumnami (kolumny miały zakończenia w kształcie pęku papirusów lub kwiatu lotosu). Sala kolumnowa prowadziła do sanktuarium, miejsca „świętego”, w którym stał posąg boga.

Do sanktuarium świątyni miał wstęp tylko faraon, który sprawował funkcję najwyższego kapłana. Każdego dnia ofiarowywał on bóstwu posiłek, „karmił” je, mył i przebierał jego posąg. Faraon nie mógł jednak osobiście przebywać we wszystkich świątyniach, wobec tego obrzędów w różnych miastach dokonywali **kapłani**.

Do obowiązków kapłanów należało oddawanie czci bogom. Oni też organizowali „wielkie wyjścia” bogów ze świątyni, wówczas posąg bóstwa wynoszono na dziedziniec, a tłum wiernych padał na twarz.

Faraonowie troszczyli się o świątynie, przekazując im ziemię i bogate łupy wojenne. W ten sposób przy świątyniach tworzyły się wielkie majątki ziemskie, które faraon zwalniał od wszelkich podatków.

Rola kapłanów w społeczeństwie egipskim była wyjątkowa. Utrzymywali się oni z dochodów, jakie przynosiła ziemia darowywana przez faraonów. Otrzymywali też część ofiar składanych przez wiernych. Najwyżsi kapłani (arcykapłani) pochodzili często z rodziny królewskiej. Kapłani byli wykształconymi ludźmi, znali tajniki geometrii i astronomii. Umieeli przepowiadać zaćmienie słońca i obliczać termin wylewu Nilu. Kapłani egipscy mogli łączyć swoje główne zajęcie z innymi funkcjami. Bywali nauczycielami w przyświątynnych szkołach, kierownikami bibliotek. Umieeli liczyć, znali anatomię czyli budowę ciała człowieka.

Egipcjanie wierzyli w życie pozagrobowe. Według mitu egipskiego człowiek po śmierci stawał przed sądem boga Ozyrysa, który za pomocą wagi oceniał życie człowieka. Jeżeli przeważały dobre uczynki, bóg wpuszczał duszę do swego państwa, jeśli złe – skazywał ją na pożarcie przez demony.

Egipcjanie wierzyli, że człowiek po śmierci dopóty żyje, dopóki istnieje jego ciało, dlatego aby ciało zmarłego przetrwało przez wieki, mieszkańcy Egiptu balsamowali je, robili z niego **mumię**.

Ciało, z którego usunięto wszystkie wnętrzości, nasycano roztworem soli, po czym napełniano wonnościami, płótnem i żywicą. Następnie mu-

mię owijano płóciennymi bandażami i składano do trumny, trumnę zaś chowano w kamiennym pojemniku – **sarkofagu**. W takim stanie mumia mogła się zachować bardzo długo, jeżeli nie została uszkodzona przez złodziei, szukających w grobowcach klejnotów.

Czy wiesz, że...

Najbardziej sensacyjnym odkryciem archeologicznym na terenie Egiptu było znalezienie ukrytego w skałach miejsca spoczynku króla Egiptu, Tutanchamona, który żył w XIV w. p.n.e. Odkrycia tego dokonano w 1922 r. Grobowiec był wyposażony w przedmioty domowego użytku i zbytku, odnaleziono też nietknięty sarkofag z mumią faraona, w złotej pośmiertnej masce.

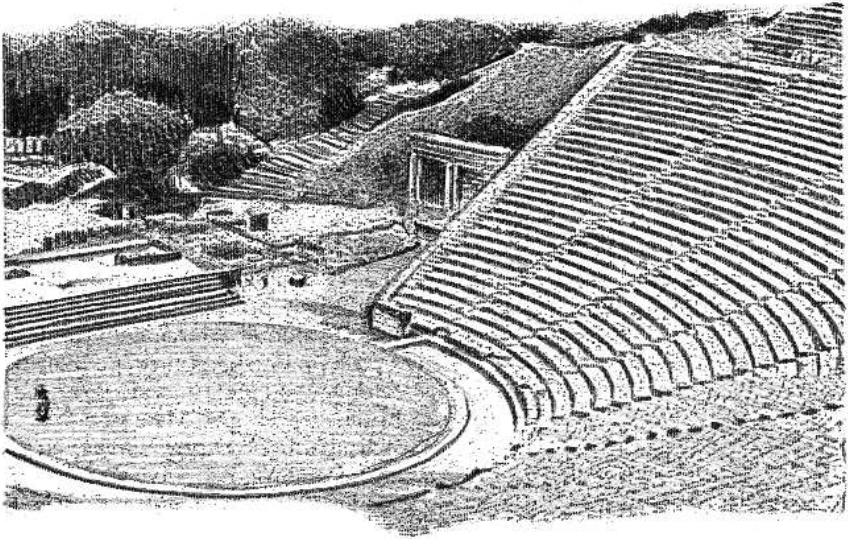
PIRAMIDY

Szczególnie wspaniałe grobowce Egipcjanie wznosili dla faraonów. Władca od razu po wstąpieniu na tron wybierał miejsce, wzywał do siebie budowniczych i decydował, jak będzie wyglądał jego wieczysty dom. Do budowy jego grobowca powoływano dziesiątki, a nawet setki tysięcy ludzi, którymi kierowali specjaliści urzędnicy.

Praca rozpoczynała się w kamieniołomach położonych daleko od Nilu na terenie skalnej, bezwodnej pustyni. Najpierw kamieniarze przez wiele godzin wykuwali odpowiednie bloki. Robili to za pomocą dłut i pił miedzianych oraz młotów kamiennych bądź drewnianych. Od razu na miejscu bloki starannie obrabiano i wygładzano ostrym piaskiem. Czterystu kamieniarzy pracowało przez piętnaście miesięcy, dzień po dniu, od wschodu do zachodu słońca, by odłupać od skały słup o długości 40 m. Gotowe bloki, często bardzo wielkie, o wadze dziesiątków ton, robotnicy ciągnęli na drewnianych saniach do Nilu. Do płóz przyczepiano grube liny, za które chwytali setki ludzi. Następnie bloki ładowano na barki, holowane przez dziesiątki łodzi.

Egipcjanie potrafili pokonać trudności techniczne i organizacyjne związane z podnoszeniem ciężkich kawałów kamienia. W tym celu wznoszono odpowiednie nasypy ziemne, po których można było ciągnąć bloki na saniach. Po zakończeniu prac nasypy usuwano.

Nie wszyscy faraonowie budowali dla siebie piramidy. Wielu wolało, aby ich mumie składano w głębi grobowców wykuwanych we wnętrzu skał. Wejście do nich starannie maskowano dla ochrony przed rabusiami,

Ruiny teatru na Peloponezie

Aktorzy grający w komediach – sztukach o charakterze wesołym i żartobliwym – zakładali śmieszne maski. W teatrze występowali wyłącznie mężczyźni, którzy odtwarzali również role żeńskie. Aby było ich lepiej widać, zakładali na nogi buty na podwyższonej podeszwie, tak zwane **koturny**. Wystawiane sztuki brały udział w konkursie. Nagrodę w postaci wieńca z bluszczu otrzymywał nie tylko autor tekstu i główny aktor, ale również fundator przedstawienia. Najśłynniejszymi twórcami sztuk teatralnych byli autorzy tragedii, Ajschylos, Sofokles, Eurypides, oraz komediopisarz Arystofanes.

FILOZOFOWIE – MIŁOŚNICY MĄDROŚCI

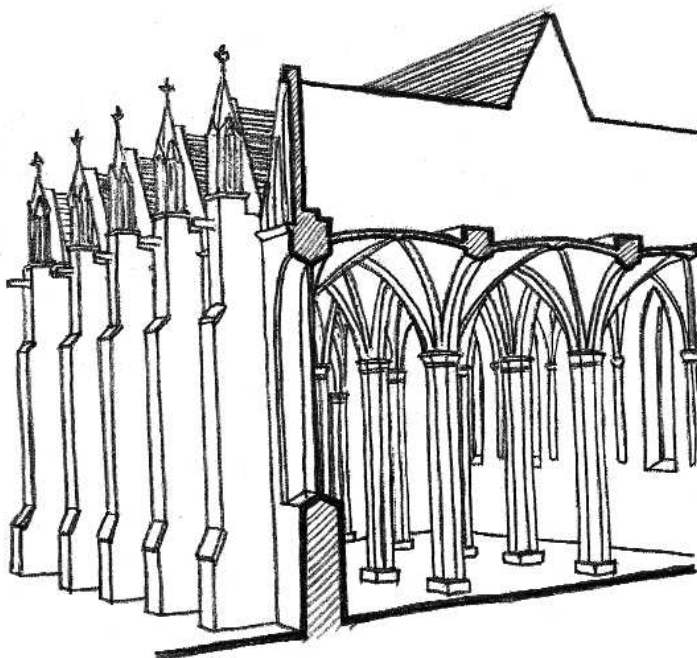
Grecy byli twórcami **filozofii**. Filozofia (dosł. z greki „umiłowanie mądrości”) to nauka o prawach rządzących całą rzeczywistością oraz o sposobach poznania, sensu i celu ludzkiego życia.

Pierwsi filozofowie wywodzili się z Jonii. Starali się odkryć pierwotne tworzywo, z którego powstał świat. Według **Talesa z Miletu** była to woda (gdyż wilgoć jest niezbędna do życia), według **Heraklita z Efezu** ogień (wszystko zmienia się pod wpływem ognia).

ARCHITEKTURA ŚREDNIOWIECZA

Na początku średniowiecza kościoły, podobnie jak zamki, budowano najczęściej na wzgórzach, odgrywały one bowiem rolę nie tylko religijną, ale także obronną. W razie najazdu nieprzyjaciela grube mury, małe okna, otwory strzelnicze mogły zapewnić bezpieczeństwo ludziom, którzy się w nich schronili. Wszystkie te budowle były budowane według stałych, określonych zasad, czyli miały charakterystyczny **styl**. Styl ten, nazywany **romańskim**, panował w budownictwie europejskim od XI wieku do połowy XIII wieku.

Kościoły i zamki w stylu romańskim były budowane z kamienia, miały grube mury i małe okna umieszczone wysoko nad ziemią. Wewnątrz ozdabiano je rzeźbami, płaskorzeźbami oraz malowidłami ściennymi. Nawiązywały one w swojej treści do tematów biblijnych lub przedstawiały sceny z życia świętych. Zabytki sztuki romańskiej w Polsce to m.in. rotunda (czyli budynek w kształcie walca) św. Mikołaja w Cieszynie, kolegiata NMP w Tumie, kościół norbertanek w Strzelnie.

Katedra NMP w Gdańsku

W XII wieku francuscy architekci wymyślili nową konstrukcję, która pozwoliła wznosić o wiele wyższe niż dotąd budowle. Ciężar dachu został przeniesiony na **filary** podtrzymujące sklepienie oraz na zewnętrzne przy-pory. Dzięki temu mury mogły być cieńsze i można było w nie wstawiać wielkie okna, wypełnione **witrażami** – obrazami ułożonymi z kolorowych szybek, połączonych ołowiem, przedstawiających sceny biblijne. Budowle najczęściej stawiano z cegły. Nowy styl w budownictwie nazwano **gotykiem**.

W miejsce niewielkich, kamiennych kościołów romańskich wyrosły **katedry** – czyli główne kościoły diecezji.

Szczególnie wiele pięknych budowli wzniesiono w stylu gotyckim w Krakowie. Należą do nich: **katedra na Wawelu, kościół Mariacki**, w którym znajduje się największe rzeźbiarskie dzieło średniowiecza, czyli **ołtarz Wita Stwosza**. Jest to tzw. ołtarz szafowy: część środkowa przedstawia scenę Zaśnięcia i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Postacie zostały wyrzeźbione z drzewa lipowego. Całość jest bogato złocona.

W stylu gotyckim budowano także ratusze, czyli siedziby władz miejskich, zamki, klasztory, kamienice mieszczańskie.

Zapamiętaj!

Cechy stylu romańskiego: materiał budowlany – kamień, kościoły często okrągłego kształtu (rotundy); potężne grube mury, małe okna, ciężkie sklepienia, plan krzyża łacińskiego.

Budowle w stylu romańskim: kolegiata w Tumie pod Łęczycą, katedra w Płocku, kościół św. Andrzeja w Krakowie, opactwo benedykty-nów w Tyńcu.

Cechy stylu gotyckiego: materiał budowlany – cegła, budowle wysokie i smukłe, o strzelistych wieżach, sklepienia krzyżowo-żebrowe, okna i drzwi zakończone ostrymi łukami, duże okna z kolorowymi obrazami ze szkła (witraże).

Znane budowle gotyckie: katedry w Gnieźnie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu, kościół Mariacki w Krakowie, ratusz w Gdańsku, zamek krzyżacki w Malborku. Do najwspanialszych dzieł sztuki gotyckiej w Polsce należy ołtarz Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie.

	napisany w języku polskim. Autor słów: „ <i> iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają</i> ”
Jan Kochanowski	najwybitniejszy poeta polskiego renesansu, dyplomata, jego dzieła weszły na trwałe do skarbcza literatury polskiej: <i>Pieśni, Fraszki, Treny</i> na śmierć córki; twórca pierwszej polskiej tragedii <i>Odprawa posłów greckich</i> , przełożył na język polski zbiór psalmów <i>Starego Testamentu – Psalterz</i> .

Mikołaj Rej

Mikołaj Kopernik

Jan Kochanowski

WIELKIE ODKRYCIA GEOGRAFICZNE

Istniało kilka przyczyn serii odkryć geograficznych (nowych lądów, cywilizacji ludzkich, zwierząt, roślin i nowych mórz) na przełomie XV i XVI wieku. Przede wszystkim poszukiwano nowych szlaków handlowych z Europy na Wschód (do Indii, Chin). Opanowanie przez Turków Azji

Mniejszej, zdobycie w 1453 roku Konstantynopola, wybrzeży Morza Śródziemnego (na którym panowała flota turecka) i wybrzeży Morza Czarnego przerwało kontakty **drogą lądową** pomiędzy Europą Zachodnią a Azją, skąd sprowadzano przyprawy korzenne (pieprz, goździki, cynamon), jedwab, porcelanę, perły. Wobec utrudniania przez Turków kontaktów handlowych ze Wschodem kupcy i podróżnicy zaczęli podejmować dalekie wyprawy, celem znalezienia **drogi morskiej** do Indii. U źródeł wypraw geograficznych leżała także chęć znalezienia bogactw naturalnych, a szczególnie złota i srebra, ponieważ były one środkiem płatniczym za wschodnie produkty luksusowe. Rozwój gospodarczy był połączony z zapotrzebowaniem na siłę roboczą, a odkrycia nowych lądów dawały możliwość jej zdobycia (niewolnicy).

Osiągnięcia naukowe i techniczne, które umożliwiły dalekie podróże oceaniczne:

- zbudowanie **karaweli** – nowego typu statku: zwrotnego i o ulepszonym ożaglowaniu;
- nowe przyrządy nawigacyjne, umożliwiające wytyczenie i utrzymanie kursu statku: **kompas** (igła magnetyczna), **sekstans** (przyrząd do określenia położenia statku na kuli ziemskiej);
- postępy **kartografii** – nauki o sporządzaniu map.

Poszukiwania nowych dróg morskich do Indii przebiegały w dwu kierunkach:

Państwo	Portugalia	Hiszpania
kierunek wypraw	dotarcie do celu przez opłynięcie Afryki	dotarcie do brzegów Azji od wschodu, płynąc przez Atlantyk na zachód
słynni żeglarze	Bartłomiej Diaz odkrył Przylądek Dobrej Nadziei – czyli południowy koniec Afryki – znalezienie drogi na Ocean Indyjski – rok 1487	Krzysztof Kolumb odkrył nowy ląd – Amerykę, choć był przekonany, że dotarł do Indii – rok 1492
	Vasco da Gama wytyczył szlak drogi morskiej do Indii wokół Afryki – rok 1498	Amerigo Vespucci opisał kontynent odkryty przez Kolumba, od jego imienia „Nowy Świat” został nazwany Ameryką – rok 1496
skutki	opłynięcie Afryki, poznanie jej wybrzeży i dotarcie do Indii	odkrycie nieznanego kontynentu – Ameryki

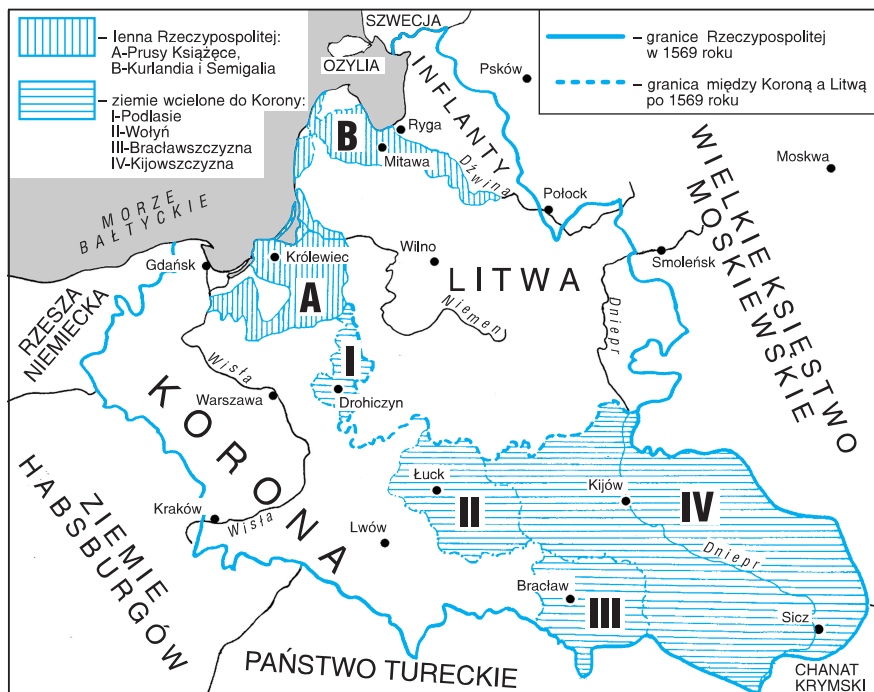
Zwieńczeniem wielkich podróży morskich na przełomie XV i XVI wieku było pierwsze opłynięcie kuli ziemskiej przez **Ferdynanda Magellana** – Portugalczyka w służbie króla hiszpańskiego. Celem jego wyprawy było dotarcie do Indii drogą zachodnią, omijając od południa Amerykę. Odbył

RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW

W 1386 roku na polskim tronie, po poślubieniu królowej Jadwigi i przyjęciu chrztu, zasiadł władca Litwy, Władysław Jagiełło. Jego panowanie rozpoczyna rządy dynastii Jagiellonów.

Za panowania władców z tej dynastii (1386–1572) państwo polskie było jednym z największych i najpotężniejszych w Europie, sięgało wybrzeży Bałtyku i Morza Czarnego. Długoletnie wojny z Krzyżakami o odzyskanie Pomorza zakończyły się sukcesem i Polska miała dostęp do morza (1466). Rozwijała się gospodarka i kwitła kultura – ten okres nazwano złotym wiekiem kultury polskiej. Związek z Litwą został zacieśniony w 1569 roku **unią lubelską**, wtedy też państwo przyjęło nazwę **Rzeczpospolita Obojga Narodów**.

Po śmierci ostatniego Jagiellona, Zygmunta Augusta, na tronie zasiadali władcy wybierani przez ogół szlachty na sejmach elekcyjnych, czyli zwoływanych w celu wyboru króla (tzw. wolna elekcja). Zapoczątkowały one

Rzeczpospolita Obojga Narodów w 1569 r.

nie tylko zmiany ustrojowe, ale stały się także okazją do samowoli i wojen domowych, które osłabiały państwo. Polityka magnatów zmierzała do ograniczenia i osłabienia władzy królewskiej. Najazdy wojsk szwedzkich, tureckich i rosyjskich w XVII wieku przerodziły się w długoletnie wojny, które niszczyły kraj. Znacznie zmniejszyła się w tym czasie liczba ludności naszego państwa. Brakowało silnej władzy państwowej, skarb był pusty, wojsko nieliczne.

Państwo polskie zaczęło tracić niepodległość.

Zapamiętaj!

Nowa dynastia na polskim tronie: po wygaśnięciu dynastii Piastów na tronie polskim zasiadła dynastia Jagiellonów, pierwszym władcą z tej dynastii był Władysław Jagiełło, który poślubił węgierską królową Jadwigę.

Rzeczpospolita Obojga Narodów: w 1569 roku Polska zawarła z Litwą unię, czyli bardzo ścisły związek; utworzyły one jedno potężne państwo, które przyjęło nazwę Rzeczpospolita Obojga Narodów.

Wygaśnięcie dynastii Jagiellonów: ostatnim władcą z tej dynastii był Zygmunt August, po nim królowie byli wybierani przez szlachtę podczas sejmów elekcyjnych.

POD ZABORAMI

Z osłabienia Polski korzystali władcy sąsiednich mocarstw: Prus, Rosji i Austrii, dążąc do całkowitego podporządkowania sobie Rzeczypospolitej. Doprowadziło to do **I rozbioru Polski w 1772 roku**, kiedy to władcy Rosji, Prus i Austrii zabrali część ziem należących do państwa polskiego i podzielili je między siebie.

Dziewiętnaście lat później, w 1791 roku, uchwalono Konstytucję 3 maja, która stwarzała podstawy do wzmocnienia władzy państwowej. W wyniku zdrady i przemocy w roku **1793** nastąpił **II rozbiór Polski**. Polacy nie zrezygnowali jednak z walki o ocalenie zagrożonej niepodległości.

W końcu marca 1794 roku wybuchło powstanie pod wodzą Tadeusza Kościuszki. Po pół roku bohaterskich walk powstanie upadło. W **1795** roku nastąpił **III rozbiór Polski**. Naród polski na 123 lata popadł w niewolę, a państwo polskie zniknęło z mapy Europy.

Walkę o wolność zapoczątkowały Legiony Polskie we Włoszech, które dowodziły światu, że Polacy nie pogodzili się z utratą niepodległości.